11 красавіка - Вялікдзень. Хрыстос уваскрос! Сапраўды ўваскрос!

Разблытайма таямніцы!

Скарб думак

Незалежнае рознабаковае выданне

№ 6 (15).

АЎТОРАК

6

КРАСАВІКА
2004 ГОДА

Наклад 299 асобнікаў.
Выдаецца з 27 кастрычніка 2003 года.
*Распаўсюджваецца **бясплатна**.*
Рэдактар: Міхась ЛЕБЕДЗЬ.
Тэлефон у Менску: 233 61 89.
E-mail: lebiedz@tut.by.
Наступны нумар «Скарбу Думак» выйдзе ў аўторак, 27 красавіка.

Вітаем усіх нашых чытачоў (выпадковых і не толькі) з надыходзячым Святам Радасці і Вясны - Вялікаднем! Гэтае Свята з'яўляецца самым вялікім і радасным. Вялікдзень сімвалізуе перамогу дабра над злом, перамогу вечнага жыцця над сіламі цемры і смерці.

Хрыстос праз сваё Уваскрашэнне кліча людзей за сабой і асвятляе шлях усім, хто жадае за ім ісці.

Хрыстос уваскрос! Сапраўды ўваскрос!

Рэдакцыя "Скарбу Думак".

Сёння ў нумары:

Ян ЗАПРУДНІК (ЗША)

ДВАРАНСТВА І БЕЛАРУСКАЯ МОВА

(Да праблемы «Асновы беларускага светапогляду»)

Артыкул зроблены паводле даклада на Міжнароднай канферэнцыі «Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў» 19—20 жніўня 1992 года ў Менску і Маладзечне.

Сёння, калі мы шмат гаворым пра «нацыянальнае адраджэнне», пра «адбудову нацыі», вельмі важна падаць аналізу само паняцце беларускасці, паколькі паняцце гэтае было катастрафічна звужана да паняцця сялянскасці, мужыцкасці, вясковасці. Звужанасць паняцця беларускасці сталася псіхалагічнай перашкодай на шляху да адраджэння, да ўсведамлення сябе як паўнавартаснага нацыянальнага арганізма. Звужанасць паняцця беларускасці перагароджвае доступ да разумення стратэгічна важных аспектаў нашае мінуўшчыны, патрэбных для ўмацавання будучыні.

Заўважма, што звужэнне паняцця беларускасці адбылося ў моц фактараў як аб'ектыўных, гэтак і суб'ектыўных.

Аб'ектыўным фактарам было тое, што фармаванне тэорыі беларускага адраджэння (пачынаючы ад гоманаўцаў 1884 года) і фармуляванне праграмы беларускага руху адбывалася ў імя сацыяльных нізоў, пастаўленых у цэнтр увагі народнікаў, а пасля сацыялістычнай ідэяй. На пачатку стагоддзя беларус прамовіў вуснамі свайго абуджэнца Янкі Купалы: «Я буду жыць, бо я МУЖЫК!»

Суб'ектыўным фактарам было тое, што ворагі беларускага адраджэння адразу ж угледзелі ў гэтым мужыкоўстве беларуса аргумент супраць беларускага руху — і карыстаюцца гэтым аргументам дасюль — у намаганні абніжаць беларускую ідэю, перш-наперш беларускую культуру, да сацыяльна найніжэйшага ўзроўню, каб пазбавіць гэтую ідэю агульнанацыянальнай радаслоўнай. А мы ў сваёй несвядомасці, у сваім яшчэ ў вялікай меры асяляненым мысленні, запраграмаваным нашаніўскай школай і замацаваным ленінскай метадалогіяй, памагаем нашым ворагам у канцэптуальным абкраданні паняцця «беларускасць». Гэтае збядненне саміх сябе ідзе таксама і ад няпоўнага разумення існасці гістарычнага працэсу.

Для разгляду пытання сацыяльнай генеалогіі ідэі самабытнасці Беларусі, а значыцца і права беларусаў на дзяржаўную незалежнасць, стаўлю тэзу: гістарычны працэс — гэта сума ўчынкаў людзей, намеры якіх часта былі зусім іншыя, чым вынікі іх учынкаў (суб'ектыўнае і аб'ектыўнае ў гісторыі). На падмацаванне гэтай тэзы падам ілюстрацыю ўсім нам відавочную: намеры і мэты, якія ставілі перад сабой аўтары савецкай перабудовы, былі далёкія ад таго, што атрымалася ў сапраўднасці, што мы называем аб'ектыўнай гісторыяй.

Газета «Нью-Йорк Таймс» (21.07.92) падала выказванне чэхаславацкага прэзідэнта Вацлава Гавэла. Пакідаючы сваю прэзідэнцкую пасаду ў выніку распаду Чэха-Славакіі, Гавэл сказаў пра гэты распад: «Я не думаю, што які-небудзь адзін чалавек мог бы стрымаць тое, што гістарычна неабходна».

Чалавек прараку, Бог выракуе. Непадуладнасць сацыяльна-палітычных працэсаў чалавечай волі адзначана пагаворкамі ў шмат якіх мовах. Вось жа падобную разбежнасць паміж намерамі і вынікамі мы можам прасачыць і ў складаным ды доўгім ходзе беларускага нацыянальнага адраджэння, у працэсе станаўлення нашае нацыянальнае свядомасці, ідэі беларускае дзяржаўнасці. Беручы агульна, ідэю гэтую фармулявалі не толькі выхадзенцы з сялянства, але таксама людзі іншых станаў, у тым ліку і дваране. У сувязі з гэтым усё наша нацыянальнае адраджэнне, дый увесь гістарычны шлях трэба разглядаць у шырэйшай перспектыве, не звужваючы яго да сялянскага аспекту.

А што робіцца цяпер у беларускай гістарыяграфіі? Паглядзім, да чаго вядзе, так бы сказаць, мужыкоўскае разуменне гісторыі свайго карю.

Вось рэфератыўны зборнік АН Беларусі «Беларусістыка» (№ 11. Мастацтвазнаўства, этнаграфія, фалькларыстыка. Мінск, 1991, с. 71—81) апісаў выдадзеную ў Менску ў 1990 годзе кнігу «Сям'я і сямейны быт беларусаў». Рэдагаваў зборнік паважаны сп. Васіль Бандарчык са сваімі калегамі. Гэта першае даследаванне сямейнага быту беларусаў у перыядзе ад XIV стагоддзя да нашых дзён. Вельмі важная тэма.

Але як разумеюць аўтары кнігі паняцце «беларуская сям'я»? Я засцерагаюся, што самой кнігі не чытаў, і, магчыма, маё ўражанне пра яе зменіцца пасля прачытання. Але, мяркуючы паводле даво-

(Працяг на с. 3).

Самвыдат 1987 : БУРАЧОК

(працяг перадруку, пачатак у №№ 2-5 «Скарбу Думак» за гэты год)

Смурод на нашым панадворку
памфлет

Алесь Божка вядомы сярод людзей, зьвязаных з беларускай культурай, як адз1н з апошн1х мастадонтаў вульгарнай сацыялог11 1 псеўдапатрыятызму. Сва 1м сьмяротным ворагам ён л1чыць "беларуск1 нацыянал1зм" ваўс1х яго праявах, супраць якога 1 выступае ў друку, часам зьб1раючы п1сан1ну пад агульнаю вокладкай.

Пасквіл1 Божк1 нагадваюць в1скат шалудз1вага кудлы, што бегае на ланцугу вакол будк1 1 раз-пораз прасоўвае галаву пад плот, каб захлынуцца якатаньнем, пачуўшы беларускае слова па-за ўласным панадворкам. Кал1 заз1рнуць Божку ўзяпу, то можна ўбачыць, як там чорна 1 гн1ла ад сьмярдзючага глюзу. Гэтк1м жа "водарам" тхне з ягоных л1таратурна-публ1цыстычных спарожжаў. "Бел-бел-бел! бур-бур-бур!" - сыходз1ць сьл1наю Божка, высунуўшы пысу пад плот 1 завес1ўшы зенк1 нямытым1 касмылям1. "Цы-цы-цы" - пазвоньвае ланцуг. Тольк1 дз1ву даесься, як ён яшчэ ня трэсьне ад уласнага енку, не абл1езца жоўцю, ня скруц1цца ў сутарагах ад падучк1. Але гэты кудла не так1 дурны, як здаецца на першы погляд. Школа дзьвюх сухарэбрых шавак 30-х гадоў Айз1ка Кучара 1 Лук1 Бэнды, што падбрэхвал1 адз1н адному: "Нац-нац!" - "Дэм-дэм!", не м1нула дарэмна. Кудла-Божка чуе, адкуль дзьме вецер, каго можна аббрахаць беспакарана, а каго не. Так ён гаўкае на ўс1х без выключэньня белару-

саў, што жывуць "за плотам", у кап. кра1нах. А вось на вядомага бел. празаїка з Беластоку Сакрата Янов1ча - тольк1 вышчэрваецца, пабрэхвае ц1шэй, з аглядкай. 1 сьл1на тут разьлятаецца не на тры мэтры, а сабе на пысу. А то 1 наогул памаўчыць, падц1снуўшы згрызак. Бо ў сва1м двары як1-небудзь бычок-трацячок не-не дый паддзене Божку капытом. А гэтага кудла ня люб1ць. Ад гэтага ў яго тыражы падаюць. Бо даводз1цца яму пра бычка шрайбаць у адным асобн1ку 1, што ўжо зус1м дрэнь, бяз подп1су.

Чаго-чаго, а жоўц1 Божку не пазычаць. Тольк1 вось разьл1цца яму ўва ўсёй сваёй гнюсаце часта ланцуг не дазваляе. 1 тады захрып1ць кудла, выкац1ць нал1тыя мутнай вадой зенк1 ды й лясьнецца на хрыбет.

Кожны сабака шукае сабе смачнейшы кавалак. А вось у ланцуговых кабздохаў за найвышэйшую вартасьць л1чыцца зьвягл1вы голас. Хай сабе й не падобны на брэх сабачы, а больш на сьв1нячы в1скат, ад якога холад па скуры. 1 хочацца лясну ць кабздоха як1м колам, а тут - сьл1на на тры мэтры ўскол 1 як1м бы ты н.я быў - хоць тры разы памыйся - здас1ся падазроным - абл1жа, навароц1ць, такое прылютуе - памрэш, сто разоў у труне перавернесься. А яму збрахаць - што заднюю лапу абмачыць. 1 вокам не м1ргне.

З нябожчыкам1 кудла самаўпэўнены. Кал1 ў брудней плын1 ягонага бяздоказнага блявоцьця 1 м1ль-

гане якая в1давочная накладка - палянуецца л1шн1 раз захлопнуць зяпу - 1 так паверацъ. Напр., Божку н1чога не каштуе да фашыстоўск1х паслугачоў зап1саць 1 П.Крэчэўскага, як1, хай сьп1цца чалавеку спакойна, памёр у 1928г. у Празе. Тым ня менш, паводле кабздоха, ён "увянчаў сваю кар'еру прыслужн1цтвам перад нямецка-фашысцк1м1 захопн1кам1 1 стаў ваенным злачынцам" /"Звязда" 7.У1.85/.

Кудла-публ1цыст нагайстрыў свой нюх яшчэ ў "Стал1нск1м шляху". Ня ў прыклад тым "маладым актыв1стам Грамады" М.Пяцюкев1чу 1 Я.Шутов1чу, як1м ён л1тасьц1ва спачувае з прычыны "нагляду за 1м1 польскай пал1цы1 1 пакараньня 1х" /Татальнае банкруцтва, Мн-82,с.80/. А што ж, можна 1 пашкадаваць: як-н1як кожны па 8-10 гадоў адседзеў пасьля вайны за тыя самыя давaенныя 1дэалы, за старыя грамадоўск1я "грах1", кал1 кудла-Божка вочы прыглядваў, шукаючы тую дз1рку, якую яшчэ не л1знуў.

Павучыўся, м1ж 1ншым, у Варшаўскай кансерваторы1, дзе польск1я прафэсары так 1 не паставiл1 яму голасу - цяжка з кабздоха зраб1ць завадовага матолака. Потым у Маскве, у л1т. 1нстытуце, маскоўск1я карыфе1 прыгожага п1сьменства хоць 1 цягнул1 навасьпечанага паэта, ды вершы атрымл1вал1ся ня лепшыя за сьпевы. На трэйц1 свой шлях кудла ўзьб1ўся сам. Адчуў, што тут можа стаць адз1ным у сва1м родзе, бо на тое, каб са смакам плюваццa гаўном - трэба мець рэдкае прызваньне.

Ня трэба тлумачыць, якую рэакцыю ў сучаснага маладасьведчанага чытача выкл1кае паведамленьне пра тое, што бел. нац. дзеячы /а значыць, 1 ўвесь наш нацыянальны рух/ супрацоўн1чал1 з фашыстам1. Але ж паглядзем, каго яшчэ Божка адnос1ць да гэтых "супрацоўн1каў": "... спрабуюць рэаб1л1таваць нацыянальных дзеячоў м1нулага - В.Ластоўскага, Я. Лёс1ка... 1 на 1х падобных, як1я закончыл1 сваю кар'еру ў рангу нацысцк1х паслугачоў 1 ваенных злачынцаў" /Звязда, 16.Х1.85/. Наўрад ц1 кудла ня ведае, што В.Ластоўск1 1 Я.Лёс1к стаял1 пры зарадкэньн1 бел. нацыянальнага руху, был1 правадзейным1 членам1 АН БССР, а "закончыл1 сваю кар'еру", кар'еру адданага служэньня Бацькаўшчыне, у рангу пал1ткатаржанаў на Поўначы, сасланыя туды яшчэ ў 1929г. Але, да нашага сораму, яны пакуль не рэаб1л1таваныя. 1 гэтага юду ад бел. культуры хапае, каб прав1ць свой чорны груган1 шабас.

Белым1 н1ткам1 прыхлёствае кабздох да фашызму 1 нацыянальны катал1цк1 рух. Гэта пры тым, што беларуск1я ксяндзы Глякоўск1, Малец, Рыбалтоўск1, Неманцэв1ч, Сянкев1ч, Галяс, Гадлеўск1, Аношка... заг1нул1 ў гестапаўск1х засьценках. Мус1ць жа не за шчырую дапамогу фашыстам 1 здраду бел. народу. Жахл1вы сьп1с ахвяраў дзеячоў бел. нац. руху, распачаты пры 1.Стал1не, працягваўся 1 ў нямецка-фашыстоўскую акупацыю. Працягвалася метадычнае вын1шчэньне сьвядомай нацыянальнай 1нтэл1генцы1.

/Заканчэнне будзе/

Ян ЗАПРУДНІК (ЗША)

ДВАРАНСТВА І БЕЛАРУСКАЯ МОВА

/Працяг, пачатак на стар. 1/

лі дэтальнага апісання гэтай публікацыі ў рэфератыўным зборніку, беларуская сям'я для сп. Бандарчыка — гэта СЯЛЯНСКАЯ сям'я. Сем'і феадалаў, купцоў, духавенства, бюракратаў і іншых сацыяльных груп, з якіх складалася гарадское жыхарства сярэднявечнай Беларусі, выпалі з поля зроку даследнікаў, не сталіся часткай беларускага гістарычнага ландшафту.

Гэтак жа звужана, дарэчы, прадстаўляюць беларускую сям'ю і рэдактары выдадзенай у 1989 годзе энцыклапедыі «Этнаграфія Беларусі»: паняцце сям'і тут таксама зведзенае да сялянскасці. Працягваецца, такім чынам, канцэптуальнае абкраданне свае мінуўшчыны, сябе саміх, перад чым перасцерагаў яшчэ ў сярэдзіне 60-ых гадоў Мікола Алексютовіч.

А можа, у мінуўшчыне сапраўды не было беларускіх сем'яў, апрача сялянскіх ды рамесніцкіх? Пытанне, зразумела, рытарычнае. Тым не менш, для скептыкаў зазначу, што, прыкладам, гісторык Васіль Мялешка ў манаграфіі 1988 года пра Магілёў у XVI — сярэдзіне XVII стагоддзя піша (падаю ў перакладзе з расійскае): «Жыхарства Магілёва складалася з тыповых для феадальнага горада сацыяльных груп. Асноўнай сярод іх па сваёй колькасці і значэнні былі мяшчане. Гэта былі буйныя купцы, сярэднія і дробныя гандляры, рамеснікі, што знаходзіліся пад юрысдыкцыяй магістрата... Частка жыхарства была прадстаўлена невялікай групай шляхты, духавенства і замкавай адміністрацыі» (160).

Прыклад з асвятленнем сям'і нам паказвае, што на беларускую мінуўшчыну яшчэ не ўсе нашыя гісторыкі глядзяць інтэлектуальна разняволеным зрокам. Тут часам справа адраджэння беларускай нацыянальнай свядомасці, а разам з тым і навуковая грунтоўнасць, вымагаюць, каб у энцыклапедычных даведніках і дэталізаваных манаграфіях беларуская сям'я разумелася і асвятлялася ва ўсёй сваёй сацыяльнай і культурнай паўнаце — гэтак, прыкладам, як зрабілі аўтары БелСЭ з артыкулам «Адзенне», упрыгожыўшы артыкул малюнкамі адзення ўсіх сацыяльных пластоў гістарычнае Беларусі.

Шатландскі паэт Роберт Бёрнс у адным са сваіх афарыстычных вершаў, якімі ён славіцца, выказаў пажаданне, каб была гэткая сіла, якая дала б нам дар бачыць сябе такімі, якімі іншыя нас бачаць. Гэта, бясспрэчна, вялікі дар, якім мала хто валодае,— бачыць сябе такім, якім іншыя цябе бачаць. Але, з другога боку, трэба таксама памятаць, што вонкавы свет нас, беларусаў, спісаных гуртом у сялянства і аканаваных на сялянства, не пабачыць паўнакроўнай нацыяй, калі мы самі сябе такімі бачыць не будзем.

Хачу тут зазначыць, што гэтае маё сцвярджэнне аніяк не трэба разглядаць, як нейкую знявагу селяніна. Мае бацькі, хоць і мелі настаўніцкую асвету, былі сялянамі, і да селяніна мы ўсе павінны ставіцца з глыбокай пашанай за ягоную працавітасць і ягоны творчы талент. Сялянства захавала нашу родную мову, дало кадры адраджэнцаў. На пэўных этапах наш нацыянальны рух чэрпаў свае фізічныя і духоўныя сілы ў асноўным з сялянства, і ў моц якраз гэтай акалічнасці шмат хто атаясамляў паняцце сацыяльнае з паняццем нацыянальным. У Дзяржаўнай думе Расіі 1906—1917 гадоў у даведніках пра нацыянальнасць дэпутатаў гэтак і пісалі: «белорус-крестьянин» або «крестьянин-белорус».

НА ЗДЫМКУ: Ян Запруднік і Ніл Гілевіч на маладзечанскай зямлі.

Фота Міхася ХАМЦА.

Але сёння, калі мы дачакаліся магчымасці свабодна азірацца на сваю мінуўшчыну, калі ад духоўнага адраджэння залежыць — у большай меры, чым людзі звычайна думаюць — адраджэнне эканамічнае, нам асабліва важна ставіць пытанне пра ролю прадстаўнікоў вышэйшых і сярэдніх сацыяльных пластоў на Беларусі — дваранства і шляхты — у беларускім нацыянальным адраджэнні. Трэба вызваляцца ад догмаў і шаблонаў у сваім разуменні працэсу станаўлення беларускай нацыянальнай свядомасці і развіцця беларускага адраджэнскага руху. Бо шмат хто з нас усё яшчэ глядзіць на сваю мінуўшчыну праз прызму ранне-купалаўскіх беларусаў, тых, што ідуць «агромністай такой грамадой» са сваёй «крыўдай» на «худых плячах, на руках у крыві, на нагах у лапцях». І пра літаратуру беларускую пішацца, што яна «ад мужыка, пра мужыка і для мужыка».

Пры ўсёй пашане да выдатнае трыбуны сучаснае нацыянальнае думкі, газеты «Літаратура і мастацтва», нельга не зазначыць, што яе купалаўскі заклік «Людзьмі звацца», паўтараны штотыдня, перашкаджае ўспрыманню нашае мінуўшчыны ва ўсёй яе шматкласавасці, бо кладзе акцэнт, запознена ўжо для сённяшняга дня, на гэтых абяздоленых купалаўскіх мужыках.

У нашых нацыянальных інтарэсах сёння ўстанавіць як мага шырэйшую гістарычную панараму беларускага грамадства мінулых стагоддзяў. Калі мы будзем глядзець на беларусаў XIX — пачатку XX стагоддзя як на выключна плебейскую нацыю — так, як на яе глядзелі народнікі 1880-ых гадоў,— дык мы не зразумеем свае ідэйнае генеалогіі ў сённяшніх новых абставінах, мы не будзем ведаць усіх вытокаў сучаснае беларускае дзяржаўнасці. А ведаць іх вельмі важна і з гледзішча на навуковую грунтоўнасць, і дзеля псіхалагічна-палітычных меркаванняў. Гэты апошні момант, псіхалагічна-палітычны, важны ў тым сэнсе, што на беларускую дзяржаўнасць шмат хто ўсё яшчэ глядзіць, як на байструка гісторыі, як на нейкую анамалію сацыяльнай прыроды.

Вось чаму зноў і зноў трэба ставіць пытанне: хто ж на працягу апошніх двух стагоддзяў пракладаў канцэптуальны шлях да незалежнасці Беларусі ў сэнсе фармулявання ідэі апрычонасці і самабытнасці беларускага народа? Дзе ідэйныя вытокі Акта 25 сакавіка 1918 года і, паслядоўна, Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі 27 ліпеня 1990 года?

Ці была якая-небудзь роля беларускага дваранства ў зацяжным працэсе станаўлення беларускае дзяржаўнасці? Няхай нас не бянтэжыць факт, што ў сваёй большасці дваране XIX — пачатку XX стагоддзя не выглядаюць беларусамі, калі мераць іх сённяшняй меркай. Гэткае мераннe было б метадалагічна памылковым і палітычна шкодным. Ды мы і не можам вымагаць ад якога б там ні было беларуса, ані ў мінуўшчыне, ані ў сучаснасці, нейкае стопрацэнтнае адпаведнасці пэўнаму стандарту ў поглядах, бо такое вымаганне — гэта дагматычны і антыдэмакратычны нонсенс. Значыцца, у кожнага свайго папярэдніка на ніве беларушчыны, разумеючы беларушчыну ў самым шырокім сэнсе, трэба шукаць элементаў, якія працавалі б на карысць нашага нацыянальнага адраджэння.

У падыходзе да гістарычных постацяў патрэбная светаглядная талерантнасць і разуменне, што кожная эпоха, кожны перыяд мае свае ідэйныя асаблівасці. Урэшце, паўтараюся, трэба глядзець на гістарычны працэс як на пэўнага роду будаўніцтва, у якім той, хто ўкладае сваю цагліну, не ведае, як ягоная будыніна будзе выглядаць пры наступных пакаленнях.

Мяшчане акадэмік Яўхім Карскі і этнограф Аляксей Сапуноў, дваране-памешчыкі Аляксандр Ельскі, Раман Скірмунт і князь Іеранім Друцкі-Любецкі, як і шмат іншых прадстаўнікоў дваранскіх родаў на Беларусі, пры ўсіх іх светапоглядах і палітычных своеасаблівасцях, унеслі кожны свой уклад у тую Беларусь, якую мы бачым перад сабой сёння. І можна смела сказаць, што ніхто з іх не мог прадбачыць, якой гэтая Беларусь будзе пад канец XX веку, так як тысячы заходніх саветолагаў не маглі прадбачыць нават тры гады наперад, які будзе вынік гарбачоўскае перабудовы з яе канцом камуністычнае «імперыі зла».

Акадэмік Карскі гаварыў пра беларускую мову як пра «наречие» або «западно-русский язык» і быў далёкі ад думкі пра палітычную незалежнасць Беларусі. А на самой справе Карскі, як ніхто іншы, спрычыніўся да ўмацавання гэтага «наречия», як мовы, што сталася галоўным аргументам у нашым змаганні за незалежнасць.

Этнограф Сапуноў быў, паводле нашых сучасных мерак, «западна-русам». На «западна-русаў» сённяшнія незалежнікі глядзяць, як на ідэйных недаросткаў. Але гэта Сапуноў бараніў у Дзяржаўнай думе, дзе ён быў дэпутатам ад Віцебскай губерні, права беларусаў на нацыянальнае самавызначэнне і сваімі публікацыямі падтрымліваў веру, што да гэткага самавызначэння дойдзе. У 1910 годзе ў «Витебских Губернских Ведомостях» у нарысе «Беларус і беларусы» (нарыс выйшаў таксама асобнай брашурай) Сапуноў надаваў вялікае значэнне гістарычным ведам як фактару нацыянальнай свядомасці і жыццяздольнасці нашага народа. Пра этнаграфічныя працы Раманава, Гільтэбранта, Бяссонава, Шэйна, Нікіфароўскага ды іншых Сапуноў казаў, што яны «зняпраўдзілі пашыраную думку пра кволасць і друзласць натуры нашчадкаў гэных грозных Палачанаў, як пра іх кажацца ў «Слове аб палку Ігаравым».

Дваранін Раман Скірмунт, род якога стагоддзямі жыў на Палессі, быў асуджаны абэцэдараўцамі як «рэакцыйны памешчык і контррэвалюцыянер» на гістарыяграфічную смерць, на замоўчванне. Контррэвалюцыянерам Скірмунт, бясспрэчна, быў, але не рэакцыянерам. Наадварот, ён належаў да ліку прагрэсіўных гаспадарнікаў. Як дэпутат першай Дзяржаўнай думы ў 1906 годзе, Скірмунт выказваў погляды, да якіх варта было б прыслухацца шмат якім дэпутатам сучаснага Вярхоўнага Савета Беларусі. Скірмунт выступаў супраць нацыяналізацыі зямлі, але за права сялянаў на павелічэнне іх гаспадарак. За нацыяналізацыяй зямлі Скірмунт празорліва бачыў тое, што сталася пасля ў выніку калектывізацыі — валадарства бюракратаў. На чыю карысць нацыяналізацыя пойдзе? — ставіў ён пытанне. І адказваў: «Адзіным спадкаемцам, адзінай юрыдычнай асобай, якая прыняла б у сваю собскасць усе адчужаныя землі, была б дзяржава. Ізноў лахва бюракратыі Эльдарада... Сын не будзе карыстацца вынікамі працы свайго бацькі. Пладамі працы ранейшых уласнікаў будуць карыстацца новыя, чужыя людзі».

Пра Рамана Скірмунта ў шмат якіх дарэвалюцыйных выданнях можна прачытаць як пра «паляка». Тым жа часам сам Скірмунт сябе за паляка не ўважаў. У Дзяржаўнай думе ён быў адным з ініцыятараў руху за аўтаномію Беларусі насуперак некаторым польскім дзеячам. Вынікам гэтага руху было тое, што дэпутаты беларускіх губерняў, якія стаялі за аўтаномію, не ўвайшлі ў аўтаномістычнае Польскае Кола, а ўтварылі сваю асобную групу. Да гэтае групы, апрача Скірмунта, належалі дэпутаты Лядніцкі, Масоніс, віленскі епіскап Роп, Ялавецкі, ксёндз Сангайла ды іншыя прадстаўнікі беларускіх губерняў.

(Заканчэнне на с. 4).

Міхась Лебедзь

Святкуйма Дні Незалежнасці!

"Не правы чалавека - зараз галоўнае для беларусаў, а незалежнасць і свабода, бо не бывае "правоў чалавека" пад акупацыяй" - так гучыць адзін з лозунгаў беларускага Адраджэння.

Людзі становяцца людзьмі, калі ў іх ёсць Бацькаўшчына, у якой жыць іх дзецям.

Існуе думка: калі над народам пануе чужая мова, дык праз яе ў душы людзей гэтага народа пранікаюць чужая ідэалогія, мараль, палітыка. Адсюль вынікаюць правінцыйная залежнасць ад чужой краіны і адсутнасць самастойнасці.

На жаль, большасці прадстаўнікам беларускага грамадства не вядомы і таму імі не асэнсаваны наступныя падзеі і факты: збіццё дэпутатаў, фальсіфікаванне вынікаў рэферэндумаў 14 мая 1995 г. і лістапада 1996 г., знікненне вядомых людзей, несправядлівыя выбары дэпутатаў і прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, прыніжэнне беларускамоўных прадстаўнікоў грамадства, гвалт над беларускай мовай, гісторыяй, культурай, гвалт над людскасцю, жаданне людзей жыць у нармальнай еўрапейскай дзяржаве, меҵь гістарычныя герб і сцяг у якасці не толькі нацыянальных, але і дзяржаўных сімвалаў, мець нацыянальныя школы і універсітэты.

У Беларусі не хапае інфармацыі пра яе волатаў духа, якія мужна і велічна, не шкадуючы нават уласнага жыцця, з глыбокай верай у веліч Бацькаўшчыны змагаліся са шматлікімі варожымі прыблудамі.

Нацыя не мае ўласнага духоўна-ідэалагічнага падмурка для ўмацавання сваёй дзяржаўнасці. Хоць цяпер беларуская нацыянальна-дзяржаўная ідэя і можа лічыцца карыснай для ўмацавання ўлады, але культурны патэнцыял Беларусі падаецца ёй слабой, а нацыянальныя каштоўнасці не дастаткова прываблівымі. Асобных прадстаўнікоў з уладных структур палохае "нацыяналізм" і таму… працягваецца актыўная русіфікацыя…

Багатай культуры Беларусі па-сутнасці адводзіцца роля непаўнавартаснага элемента і дэкаратыўнага ўпрыгожання існуючай дзяржаўнай палітыкі.

Апроч гэтага, гістарычная спадчына разводзіць беларускае грамадства ў розныя бакі ідэалагічных барыкад. Адны прытрымліваюцца ідэалаў БНР, другія – ідэалаў БССР, трэція - прыхільнікі Літвы (Вялікага Княства Літоўскага)...

У паўсядзённым жыцці часам можна пачуць міф аб слаўным савецкім мінулым, рознымі шляхамі зневажаецца нацыянальная годнасць беларусаў нават праз насаджэнне сённяшніх афіцыйнай сімволікі і гімна.

/працяг будзе/

Нахай жыццё ўквеціцца надзеяй,
Душа – каханнем, існасць – добрай песняй.

Творчасць

УСКРЭСЬНІ

Натальля Арсеньнева

Ён уваскрос,
Ён — дзесь між намі,
Ён там, дзе ў срэбным пыле лоз,
у сіней смузе над палямі
вісіць вясна
Ён уваскрос.
Ускрос, і зноў на Беларусі
перад сабой ідзе Хрыстос...
Здымае з душ настылых вусьціш,
благаслаўляе соладзь кроз.
Сяліб раськіданых прысады,
муры нязьлічаных вязьніц
і тых,
што пагублялі радасьць
па кроплі кропля й дзень па дні...
Ідзе Хрыстос... Над Ім дугою
ўстае густы блакіт нябёс,
а ногі ў ранах незагойных
кладуць сьляды на шэрань рос...
Дык прыпадзем
і вусны спалім
на тых сьлядох, што Бог-Хрыстос
губляе, моўчкі йдучы ў далеч,
бо Ён ускрос,
Ён уваскрос!
Няхай над родным папялішчам
усьцяж галосіць нема лёс
няхай крывавяць нас і нішчаць —
ускрэсьне Край,
бо й Ён ускрос...
Устань-жа, устань,
Ускрэсьні сяньня
мой Край, як уваскрос Хрыстос!

1953

/Заканчэнне, пачатак на стар. 1, 3/

Ян ЗАПРУДНІК (ЗША)

ДВАРАНСТВА І БЕЛАРУСКАЯ МОВА

У жніўні 1906 года пасля разгону першай Дзяржаўнай думы вядомы польскі палітычны дзеяч Раман Дмоўскі пісаў пра свае разыходжанні са Скірмунтам у кіеўскай польскай газеце «Дзённік Кіеўскі» гэтак: «Скірмунт перш-наперш не ўважае сябе за паляка. У гутарцы са мною ён заявіў, што ён беларус, які адно ўзгадаваны ў польскай культуры, — што... ён не мае найменшае патрэбы залічаць сябе да народнасці, з якою яго звязвае адно культура».

Князь Іеранім Друцкі-Любецкі, прадстаўнік старажытнага беларускага дваранскага роду, быў у першай Дзяржаўнай думе дэпутатам ад Менскае губерні. Ягоныя ідэйна-палітычныя погляды за часамі рэвалюцыі 1905—1906 гадоў былі ў духу часу. Друцкі-Любецкі не толькі захапляўся інтэрнацыяналісцкімі ідэямі сацыялізму, але арганічна спалучаў з імі і ідэю нацыянальнага самавызначэння Беларусі. У адным са сваіх думаўскіх выступленняў у часе абмеркавання зямельнага пытання ён заяўляў:

«Пачуццё ўласнасці гэтак глыбока прасякла ў душу жыхарства Паўночна-Заходняга краю, што яно заве гэтую зямлю сваёй зямлёй, а прынцып собскасці гэтак грунтоўна яму ўласцівы, што, уласна кажучы, яно нават уважае, што ўся тэрыторыя павінна належаць жыхарству, якое на ёй жыве».

У гэтых словах князя Друцкага-Любецкага быў выказаны галоўны палітычны пастулат цэлае групы дэпутатаў беларускіх губерняў, гэтак званых «тэрытарыялістаў», што дамагаліся ў першай Дзяржаўнай думе Расіі аўтаноміі для Беларусі, як перадумовы правядзення зямельнае рэформы.

Пра што гавораць нам прыклады з Карскім, Сапуновым, Скірмунтам і Друцкім-Любецкім? Ды пра тое, што беларускасць у розных формах і з рознай ступенню інтэнсіўнасці праяўлялася сярод розных сацыяльных пластоў, у тым ліку сярод дваранства. Погляды гэтых людзей, іх дзейнасць не маглі не мець уплыву на станаўленне ідэі беларускага нацыянальнага адраджэння, на развіццё беларускага руху ў кірунку да свае дзяржаўнасці. Гэта значыць, што беларускі нацыянальна-гістарычны гмах другой палавіны XIX стагоддзя не быў канчаткова зруйнаваны аж да свайго сацыяльнага падмурку — сялянства, а былі яшчэ ў ім сцены і нават крыху даху.

Мяне ўразіў часам пададзены гісторыкам Паўлам Церашковічам факт (гл. «Весці» АН БССР, серыя грамадскіх навук, № 5, 1986, с. 94), што «згодна з перапісам 1897 года з 153 тысяч прадстаўнікоў саслоўя дваран 43,3 працэнта прызналі роднай мовай беларускую». Гэта больш за 65 тысяч беларускамоўных дваран! Маса народу! Дзе ж у нашай гістарыяграфіі сляды гэтых дзесяткаў тысяч людзей?! Яны ж у моц свайго прызнання беларускае мовы павінны былі неяк выявіць гэтую сваю беларускасць. Пошукі іх слядоў стаяць сёння на парадку дня перад беларускімі гісторыкамі. «Пачнём някратаны паданні сачыць над бацькаўскай страхой», — заклікаў Янка Купала.

Трэба думаць, праўда, што для шмат каго з тых беларускамоўных дваран 1897 года беларуская мова была проста «наречием русского языка», а палітычны ідэал не выходзіў за рамкі «западнорусизма». Але былі і дваране-аўтанамісты, што сталіся пасля незалежнікамі. Быў дваранін Аляксандр Уласаў, выдавец «Нашай Нівы»; былі дваране браты Іван і Антон Луцкевічы, арганізатары і галоўныя публіцысты «Нашай Нівы»; была княгіня Магдалена Радзівіл, якая фінансавала выданне Багдановічавага «Вянка», газеты «Беларус» (1913—1915).

У цудоўным зборніку матэрыялаў Генадзя Кісялёва «Пачынальнікі», у рэдагаванні якога браў удзел і наш паважаны Адам Мальдзіс, XIX стагоддзе поўніцца дваранамі, пачынальнікамі беларускага нацыянальнага Адраджэння. І яны сёння сведчаць перад намі, што за іхнымі часамі — гэта сярэдзіна XIX стагоддзя — беларускай мовай «любілі размаўляць паміж сабой старыя паны, што яшчэ жывуць». У 1868 годзе дваранін Вінцук Дунін-Марцінкевіч у сваім прывітальным вершы на прыезд Коцкага, Сыракомлі і Манюшкі, гаворачы пра Сыракомлю, які паралельна з польскай ужываў у сваёй творчасці беларускую мову, пісаў: «Другі дудар як запіяе над дудку сваячу, вось і добры пан заплача — і я з ім заплачу». Свой пераклад «Пана Тадэвуша», «перавернутага на беларускую гаворку», як заначыў сам Дунін-Марцінкевіч, ён ахвяраваў, кажучы ягонымі словамі, панам і простаму народу з-над Дняпра, Дзвіны, Беразіны, Свіслачы, Віліі і часткова Нёмана.

Статыстыка нудная рэч, але часамі яна бывае больш красамоўнай за слова. Чаго сёння вельмі патрабуе беларуская гістарычная навука, а разам з ёй і грамадская псіхалогія, гэта — адпаведнай статыстыкі беларускага руху апошніх 150 гадоў. Гэта нам патрэбна, каб паглядзець, да якіх сацыяльных груп належалі тыя, што ўкладалі цэглы ў падмурак і ў сцены нацыянальнае будыніны, якую мы сёння завём суверэннай Рэспублікай Беларусь. Думаю, што такая статыстыка, належна пракаменціраваная, адчыніла б шмат каму з нашых сучаснікаў вочы на беларушчыну ва ўсёй яе сацыяльна-культурнай шматграннасці, каб беларушчына для іх перастала быць лапцюжнай і мужыцкай.

Хачу тут далучыцца да закліку ўніклівага нашага філосафа Уладзіміра Конана, выказанага ў леташнім жнівеньскім нумары часопіса «Полымя»: «Давайце будзем супрацоўнічаць у адбудове Беларусі — з усімі, хто адмовіўся ад палітыкі ліквідацыі беларусаў як нацыі,— з дэмакратамі і беларускімі камуністамі, з каралямі і вялікім князямі, з «левымі» радыкаламі і правымі кансерватарамі — з усімі, хто шчыра прызнае гістарычнае права беларускае нацыі на яе будучыню».

І памятайма, што наш маральны абавязак перад памяццю папярэднікаў, а разам з тым і прынцып добрай гаспадарлівасці вымагаюць, каб у далейшым адбудоўванні Беларусі выкарыстоўваліся абсалютна ўсе рэсурсы, якія гэтае будаўніцтва мацуюць і забяспечваюць яму трывалую будучыню.

Усіх нашых чытачоў з разнастайнымі святамі (сваімі альбо агульнымі) віншуе рэдакцыя "Скарбу Думак"! Рабіце свае справы на карысць беларускай нацыі! Будзьце ўпартымі ў дасягненні сваіх мэтаў! Здзяйснення Вашых мараў і ўсяго Вам найлепшага!